

פרשת נח – התפתחות החברה האנושית

א. המבול והמגדל

פרשת נח פותחת בסיפור המבול, בו השחית ה' את כל הבשר אשר על הארץ. לקראת סיום הפרשה מופיע סיפור מגדל בבל, שהביא להפצת האנושות מבקעת שנער.

המשנה בסנהדרין (י', ג') השוותה בין שני הדורות, כאשר קבעה שאין להם חלק לעולם הבא. אולם, חכמינו זכרונם לברכה גם ציינו הבדל עקרוני בין דור המבול לדור הפלגה. בהסתמכו על משנה זו, פירש רש"י:

"וכי אי זו קשה, של דור המבול או של דור הפלגה? אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר כביכול להלחם בו, ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם. אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו, ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם, שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנוי המחלוקת וגדול השלום"

(רש"י בראשית י"א, ט')

בשיעור על פרשת בראשית, הראינו כיצד השתנה סדר העולם בעקבות המבול. לפני המבול, האדם ועולם החי דרו בכפיפה אחת, ואילו לאחר המבול האדם נבדל מעולם החי. הסדר לפני המבול הוא סדר טרום-ציביליזציה, חברה אנושית שעוד לא התפתחה. בדומה לעולם החי, כוח ושרירים היו הגורם השולט, ולא החוקים.

שינוי משמעותי הוא סיפור מגדל בבל, הפותח בתופעה אנושית ייחודית, "הדיבור" (ראה אונקלוס בראשית ב', ז):

"וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת..." (בראשית י"א, א')

גם בהמשך הסיפור אנו מוצאים ביטויים שונים של שיתוף פעולה חברתי. כך, כבר בהתחלה ניתן להבחין בשיתוף פעולה יוצא דופן על מנת להתגבר על המגבלות של בקעת שנער, בה חומרי הבנין הטבעיים, האבנים, לא היו מצויים. בהמשך, כמובן, שיתוף הפעולה מוביל לבניית העיר והמגדל.

כל אלו: השפה המשותפת, המצאת חומרי בניין מלאכותיים והנחישות הקולקטיבית בבניין העיר והמגדל, הם ביטויים לחברה אנושית הקורמת עור וגידים.

דור המבול היה דור של אנרכיה ואי-צדק, עולם שלם של חמס ומחלוקת. במצב הזה, לא היה אפשר להמשיך ולהתקדם כדי לתקן את העולם. מתכנני המגדל, לעומת זאת, מייצגים את הסדר החדש. הם יצרו חברה אנושית שמבוססת על שיתוף פעולה ושחותרת להגשמת מטרות משותפות. אמנם, היה צורך לכוון מטרות אלו, אך המצב הבסיסי היה רצוי.

מתוך היסודות של מגדל בבל ההרוס, יכלה האנושות להמשיך ולהתקדם.

ב. וראשו בשמים

הקדוש ברוך הוא מנע את בניית המגדל, אך התורה לא מסבירה את הבעייתיות שבתכנית זו. אין אזכור מפורש של איזשהו חוק שבני הדור הפרו, או עבירה ממשית שביצעו. לאמיתו של דבר, אפילו העונש שניתן לבני דור הפלגה לא מוזכר במפורש.

הדברים מגיעים עד כדי כך, שישנם מפרשים שאף התייחסו לדברי המשנה בסנהדרין כדברי אגדה, ובחרו דרך אחרת כדי לפרש את פשוטו של מקרא. לטענתם, עצירת בניין המגדל והפצת בני האדם על פני הארץ לא הייתה עונש, אלא נעשתה לטובת האנושות.

כך, לדוגמה, כותב האבן עזרא:

"ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו, והשם לא יעץ כן, והם לא ידעו..." (אבן עזרא בראשית י"א, ד')

"...והשם הפיצם, והוא טוב להם, וכן אמר ומלאו את הארץ..." (שם ז')

לדעת האבן עזרא, המגדל נבנה על מנת להבטיח את אחדות החברה הנרקמת. ייתכן שבשלב אחר בהיסטוריה מטרת בניין המגדל הייתה נחשבת הגונה ואפילו אצילית, אולם בשלב זה, כל כך מוקדם בהתפתחות האנושות, בניית המגדל הייתה מסוכנת להמשך צמיחת הציביליזציה האנושית.

האדם נועד למלא את הארץ (בראשית א', כ"ח). לא רק על מנת לאכלס את כדור הארץ, אלא גם לאפשר לאנושות להתפתח. סביבה סגורה והומוגנית איננה המצע המתאים להתקדמות האנושות. חוויה מונוליטית, אחידה, חונקת את ההתקדמות. דרושות חוויות רב תרבותיות על מנת ליצור את התסיסה, ממנה צומחת יצירה אנושית. הפריה הדדית של רעיונות שונים ודעות שונות תדחוף את האנושות קדימה, ועל כן יש צורך בתרבויות שונות עם נקודות מבט מיוחדות.

בניגוד לדעת האבן עזרא, רוב הפרשנים הלכו בדרך שסללה המשנה בסנהדרין, לפיה תוכנית בוני המגדל הייתה כה חמורה, עד שהצדיקה את איבוד חלקם בעולם הבא. לפי הבנה זו, בניית המגדל וראשו בשמים נעשתה כדי לקרוא תיגר, כביכול, על הקדוש ברוך הוא.

כאמור, אין בתורה הסבר מפורש לחומרת המעשה. בכל זאת, נראה שניתן להצביע על רמז לכך במקרא. על פי התורה, בוני המגדל אמרו: "ונעשה לנו שם" (בראשית י"א, ד'). לעומתם, בפרשה הבאה אנו פוגשים את אברהם הבונה מזבח לקדוש ברוך הוא ועליו נאמר: "ויקרא בשם ה' (שם י"ב, ח')."

בניגוד לאברהם, העובד את ה', בוני המגדל ניסו לבנות מצבה המוקדשת להידור עצמי. האדם החל להיות מודע ליכולותיו, הוא החל להפריד מעולם החי בכוח האינטליגנציה שלו. בני האדם החלו ליצור חברה על ידי תקשורת הדיבור המיוחדת להם, הם ממציאים לבנים כדי להתגבר על מגבלות הטבע.

האדם שם את עצמו במרכז, ובונה מגדל שמטרתו האדרה עצמית, לעשות לו שם. בו זמנית, האדם דוחף, כביכול, את בורא העולם לפריפריה.

יתכן שזוהי כוונת המדרש, לפיו בוני המגדל רצו לעשות מלחמה עם הקדוש ברוך הוא. חכמינו זכרונם לברכה ניסו להבהיר את המשמעות הרוחנית העומדת ברקע בניית המגדל שראשו בשמים, מגדל שכל מטרתו היא עשיית שם לעצמם.

ג. דת ומדע

ישנו מדרש מרתק המוסיף זווית ראייה חדשה לסיפור זה:
”דבר אחר ודברים אחדים שאמרו דברים חדים, אמרו אחת לאלף ותרנ”ו שנה הרקיע מתמוטט בואו ונעשה סמוכות אחד מן הצפון ואחד מן הדרום, ואחד מן המערב, וזה שכאן סומכו מן המזרח...”

(בראשית רבה פרשה לח)

על פי מדרש זה, המגדל נבנה על מנת למנוע מבול נוסף. אולם, באופן מפתיע, אין המדרש מתייחס לנסיבותיהם למנוע את המבול כניסיון לסיכול רצון ההשגחה. המבול מתואר כתופעה טבעית החוזרת על עצמה באופן תקופתי. מטרת המגדל, לפי המדרש, היא לתקן פגם זה בבריאה, לא להתעמת עם בורא העולם.

לכאורה, המבול היה הביטוי המובהק ביותר בעולם העתיק להשגחת הקדוש ברוך הוא. האם נח ובניו לא מסרו את סיפור המבול והתיבה לצאצאיהם? האם נמנעו מלספר להם אודות הדור שנמחה מעל פני האדמה, ועל אות ברית הקשת בענן המעידה שלא יהיה עוד מבול לשחת הארץ? כיצד ייתכן שאנשי דור הפלגה התייחסו למבול כתופעה טבעית האמורה לחזור באופן תקופתי?!

נראה לפרש את דברי המדרש, על פי מה שהערנו למעלה. המבוא לסיפור המגדל הוא היצירה והיצירתיות האנושית, שאפשרה לאדם לבנות על אף החיסרון של חומרי בניין טבעיים. האדם התחיל לחקור ולהבין את חוקי הטבע, לערוך ניסויים ולהמציא המצאות חדשות. בדרך זו, הצליחו בני האדם לרתום את חוקי הטבע כדי להתגבר על מגבלות הסביבה.

כאשר המוח האנושי מתחיל לגלות את החוקים שעל פיהם הטבע פועל, הטבע הופך מתעלומה לאתגר. אולם, כאשר המסתורין של הטבע נעלם על ידי הבנת אנוש, גם התודעה של נוכחות הקדוש ברוך הוא בעולמו נעלמת.

בתולדות האנושות ישנה הקבלה בין המהפכה המדעית לתפיסות אנטי דתיות. כאשר האדם מתחיל להסתכל על העולם סביבו מנקודת מבט אמפירית מדעית, אין הוא מוצא עדות לבורא עולם. בשלב זה, הוא מתחיל להטיל ספק באמונות ומסורות קודמות החסרות בסיס מדעי. עובדות שהיו מובנות על בסיס התערבות א-לוהית, עומדות למבחן מחודש.

בוני המגדל חיו בתקופה של גילוי מדעי. על כן, הם התייחסו בבוז לזקנים שדיברו על המבול כעונש א-לוהי. הם האמינו שאפשר לשלוט על הגורל בעזרת הטכנולוגיה. לדידם, המבול לא היה אלא תופעה טבעית תקופתית. ממילא, על ידי תכנון נכון אפשר למנוע. האל נדחף הצדה, והאדם שם את עצמו במרכז. האדם היה עסוק רק בעצמו – ”ונעשה לנו שם”.

הרמב”ם (מורה נבוכים חלק ב' פרק כ"ח) גרס שהקדוש ברוך הוא פועל בעולם במסגרת חוקי הטבע. לשיטתו, אין שום סתירה בין גילוי חוקי הטבע לבין האמונה בבורא עולם ובהשגחתו. העובדה שאין בסיס אמפירי להוכיח את קיום הבורא, אינה רלוונטית. הכלים המדעיים יעילים רק כדי להבין את המציאות הפיזית, אך אי אפשר לגלות את האל-האל במעבדה. לחקר הדתי דרושים כלים אחרים.

ד. דור הפלגה והופעת אברהם

התורה לא תיעדה את שנותיו הראשונות של אברהם. למרות זאת, חכמנו זכרונם לברכה ניסו לשער מה היה באותם שנים. ליתר דיוק, הם ניסו לשער מה היה יכול להיות באותם שנים. אחת הנקודות החשובות שהעסיקה אותם היא, כיצד גילה אברהם את האמונה באל-אחד (שאלה שבה לא נעסוק בשיעור זה), ובאיזה שלב זה אירע.

ישנן שתי דעות לגבי הגיל בו גילה אברהם את האמונה. לפי דעה אחת, אברהם גילה את האמונה כבר בגיל שלוש, כבר כילד קטן הבין שאין ממש בעבודה זרה. לפי הדעה השנייה, הגילוי הגדול של אברהם, אירע בהיותו בן ארבעים ושמונה.

יש לציין שלדעת הרמב”ם (ראה הלכות עבודה זרה א', ג', ובהשגות הראב”ד שם) אין מחלוקת בין הדעות. לדבריו, מדובר פה בשתי תחנות בתהליך ההתפתחות של אברהם. התהליך התחיל בגיל שלוש, והגיע לסימומו כאשר אברהם היה מבוגר יותר.

הדעה שאברהם היה בן שלוש כאשר גילה את הקדוש ברוך הוא מבוססת על הפסוק:

”עָקַב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקִלְי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצֹּתֵי חַקֹּתַי וְתוֹרָתִי”
(בראשית כ"ו, ה')

”עקב” בגימטריה הוא 172. דהיינו, אברהם, שמת בגיל 175, שמע בקול ה' 172 שנים. בכל אופן, שיטה זו מובנת היטב, שכן לפיה אברהם אבינו מעולם לא עבד עבודה זרה. אפילו כילד קטן הוא הבין את האיוולת שבעבודת אלילים.

גיל שלוש מציין את הגיל הכי מוקדם שילד מתחיל לחשוב על העולם מסביבו. לכן, הטענה שאברהם התחיל להאמין באל-אחד כשהיה בן שלוש, היא בעצם טענה שהכול היה פשוט וברור בשבילו, והוא מעולם לא הסתפק בכך. מאז שעמד על דעתו, היה אברהם שלם באמונתו.

הדעה שעד גיל ארבעים ושמונה אברהם לא הגיע לאמונה, מציעה תיאור שונה לחלוטין לגבי הדרך בה צעד אברהם עד שהכיר את בוראו. תיאור זה משקף את ההתמודדות הקשה של אברהם למול הרעיון האלילי שהיה מקובל בימיו. ההכרעה לא הייתה פשוטה. אברהם בילה את ימיו בוויכוחים עם אחרים ועם עצמו. בהסתכלו על הכוכבים בלילות, לא הצליח אברהם להירדם, מהרהורים עד היכן מגיעים הכוכבים וכיצד באו לעולם. רק כמבוגר, הגיע אברהם סוף סוף למסקנה שיש לעולם רק בורא אחד, שברא את השמיים ואת הארץ.

עדיין יש לשאול, לפי איזה בסיס קבעו חכמינו זכרונם לברכה דווקא את גיל 48, כגיל בו הכריע אברהם את ספקותיו והחל להאמין באל-אחד?

הפתרון הוא על פי מה שכתוב:

”וַיִּלְעָבֵר יְלֹד שְׁנַי בָּנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג פִּי בְּיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ”
(בראשית י', כ"ה)

לפי חז”ל, הביטוי ”נפלגה הארץ” מתייחס להפצת האנושות לאחר הניסיון לבנות את המגדל. לאמיתו של דבר, המונח ”פלג” אינו מופיע במקרא ביחס למגדל בבל, ורק המשנה בסנהדרין (י', ג'), מגדירה את בוני המגדל כ”דור הפלגה”, בהתבסס על פסוק זה.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יאיר קאהן תשע"ה
עורך: אורי יעקב בירן
בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: www.vbm.etzion.org.il
האתר באנגלית: <http://www.etzion.org.il/en>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300
דוא"ל: office@etzion.org.il

אולם, כבר רש"י העיר על הקושי בתיארוך אירועי מגדל בבל בשנה בה נולד פלג. לכן, הוא פירש שעבר קרא את שם בנו פלג, משום שראה בנבואה את הפלגת האנושות בסוף ימי בנן. לפי גישה זו, אברהם, שנולד כאשר פלג היה בן 191 (על פי בראשית י"א, י"ח-כ"ו), היה בן 48 כאשר פלג נפטר בגיל 239. באותה שנה, האנושות התפלגה ונהפכה לעמים שונים (ראה סדר עולם).

משמעות הדברים ברורה. ישנו קשר ישיר בין פילוג האנושות, לבין בחירת ישראל. כך קראנו בשירת האזינו:

"בְּהִנָּחַל עֲלֵינוּ גוֹיִם בְּהַפְרִידוּ בְּנֵי אָדָם יִצְבַּב גְּבֻלַת עַמִּים
לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי חָלַק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב חֶבְל נַחֲלָתוֹ"

(דברים ל"ב, ח'-ט')

כאשר הקדוש ברוך הוא ראה שיש צורך להפריד בני אדם זה מזה וליצור יחידות לאומיות נפרדות, חל מפנה גם בתכנית לגאולת העולם.

כאשר בני אדם התחילו להכיר בפוטנציאל הטמון באנושות, וביכולת שלהם לשלוט על חוקי הטבע, הם גם התחילו להאמין שאין דבר שיכול לעצור בעדם. בני האדם אף חשבו שבכוחם לבנות מגדל וראשו בשמיים. שקועים היו באותה האדרה עצמית, עד שלא נשאר בהם מקום לעבוד את בורא העולם ולקבל את עול מלכותו.

על מנת להביא את הגאולה ואת תיקון העולם במלכות ש-די, היה צורך להפריד את בני אדם זה מזה.

בד בבד עם הפרדה זו, ה' בחר באברהם כדי שיהיה אב לאומה מיוחדת. אברהם ימליך את הקדוש ברוך הוא על אומה זו, וילך בדרכיו לעשות צדקה ומשפט. ה' יכרות איתם ברית, על מנת שהם יהיו אור לגויים עד ליום בו יהיה ה' למלך על כל הארץ.

*

בשיעור על פרשת בראשית, תיארנו כיצד העולם נברא מחדש לאחר המבול, על פי סדר חדש. לפני המבול האדם והחיה היו שייכים לקבוצה אחת, אך האירועים שהביאו למבול הצביעו על הליקויים במערכת הזאת ועל הצורך בסדר עולמי חדש, בו תהיה הפרדה בין בני אדם לעולם החי. כך, בני האדם יפתחו חברה ומוסדות אנושיים.

בשיעור זה, עקבנו אחרי השלב הבא של ההתפתחות, שלב שהתחיל במסגרת חברתית מאוחדת. במהלך השיעור נגענו בקושי להתפתח בסביבה אחדותית המדברת רק בשפה אחת, ובצורך בתרבויות רבות ושונות על מנת להצמיח חשיבה מורכבת ויצירתית.

בנוסף, הדגשנו את הסכנות הדתיות הטמונות בהתפתחות החברה האנושית העוסקת בצורה אובססיבית בעצמה. מתוך הריסות מגדל בבל, נבחר אברהם להיפרד מארצו וממולדתו על מנת להיעשות לגוי גדול שיביא ברכה לעולם.

התקופה בשלה לעליית אברהם על במת ההיסטוריה האנושית.